# BOLALAR BILAN IJTIMOIY ISH OLIB BORISHDA INKLYUZIV TA’LIM VA SPORTNING AHAMIYATI

**Karimova Gulnoza Yigitaliyevna**
**Farg‘ona davlat universiteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrasi katta o’qituvchisi, PhD**
**G‘ofurova Musharrafxon Imomali qizi**
**Farg‘ona davlat universiteti Ijtimoiy ish yo‘nalishi 2-bosqich talabasi**

**Annotatsiya.** Mazkur tezisda bolalar bilan ijtimoiy ish olib borish jarayonida inklyuziv ta’lim va sportning ahamiyati, ta’lim muassasalarini modernizatsiya qilishning ijtimoiy-pedagogik jihatlari hamda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, teng imkoniyatlar yaratish, oila, ta’lim muassasasi va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Inklyuziv sportning bolalarda o‘ziga ishonch, jamoada ishlash, muloqot qilish va ijtimoiy faollik ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilgan.

**Kalit so‘zlar:** bolalar, ijtimoiy ish, inklyuziv ta’lim, inklyuziv sport, ijtimoiy moslashuv, alohida ta’lim ehtiyojlari, teng imkoniyatlar, ta’lim muassasalarini modernizatsiya qilish, ijtimoiy himoya, reabilitatsiya, ota-onalar bilan hamkorlik.

Bugungi kunda bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay ijtimoiy muhit yaratish hamda ta’lim va sport xizmatlaridan teng foydalanishini ta’minlash ijtimoiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Har bir bolaning jismoniy, aqliy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish nafaqat oila va ta’lim muassasalarining, balki davlat va jamiyatning ham muhim vazifasidir. Ayniqsa, nogironligi bo‘lgan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega, ijtimoiy himoyaga muhtoj yoki turli sabablarga ko‘ra jamiyat hayotida ishtirok etishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalar bilan tizimli ijtimoiy ish olib borish alohida ahamiyat kasb etadi.

Bolalar bilan ijtimoiy ish olib borish ularning muammolarini aniqlash, mavjud imkoniyatlarini rivojlantirish, oilaviy va ta’lim muhitidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish, zarur xizmatlardan foydalanishiga ko‘maklashish hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta’minlashga qaratilgan kasbiy faoliyatdir. Bunda bolaning faqat muammolari yoki cheklovlariga emas, balki uning qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va rivojlanish imkoniyatlariga ham e’tibor qaratish lozim.

Inklyuziv ta’lim barcha bolalarning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda sifatli ta’lim olishi uchun sharoit yaratishni nazarda tutadi. Inklyuziv sport esa bolalarning jismoniy faolligi, sog‘lom turmush tarzi, o‘zaro muloqoti va jamoaviy faoliyatda teng ishtirokini ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu ikki yo‘nalishning o‘zaro uyg‘unligi bolalar bilan ijtimoiy ish samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

UNICEF ta’lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish uchun ta’lim muassasalari infratuzilmasini moslashtirish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirish, yordamchi texnologiyalarni joriy etish va kamsitishning oldini olish zarurligini ta’kidlaydi [1]. Demak, inklyuziya faqat bolani ta’lim muassasasiga qabul qilish bilan cheklanmaydi, balki uning ta’lim jarayonida faol qatnashishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishi va o‘z salohiyatini namoyon etishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ham qamrab oladi.

Bolalar bilan ijtimoiy ish olib borishning asosiy maqsadi ularning farovonligini ta’minlash, huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy muammolarini hal etishga ko‘maklashish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi uchun zarur imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Mazkur faoliyat bolaga

yo‘naltirilgan, huquqlarga asoslangan, individual ehtiyojlarni hisobga oluvchi va turli mutaxassislar hamkorligiga tayanuvchi yondashuv asosida tashkil etilishi kerak.

Birinchidan, bolalarning ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash muhimdir. Ijtimoiy xodim bolaning oilaviy sharoiti, ta’lim olish imkoniyatlari, tengdoshlari bilan munosabatlari, psixologik holati va mavjud ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash manbalarini o‘rganadi. Aniqlangan ehtiyojlardan kelib chiqib, individual ijtimoiy yordam rejasi ishlab chiqiladi.

Ikkinchidan, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish zarur. Bunda ta’lim olish, dam olish, sport bilan shug‘ullanish, o‘z fikrini bildirish va jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini cheklaydigan to‘siqlarni bartaraf etishga e’tibor qaratiladi. Bola bilan ishlash jarayonida uning sha’ni va qadr-qimmati hurmat qilinishi, shaxsiy ma’lumotlari himoyalanishi hamda fikri yoshiga va rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda inobatga olinishi lozim.

Uchinchidan, ijtimoiy moslashuv va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Guruhli mashg‘ulotlar, jamoaviy o‘yinlar, sport tadbirlari, ijodiy loyihalar va tengdoshlar bilan hamkorlik bolalarning o‘zaro munosabatlarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, o‘zini jamoaning bir qismi sifatida his etishda qiynalayotgan bolalar uchun bunday faoliyatlar katta ahamiyat kasb etadi.

To‘rtinchidan, oilalar bilan ishlash ijtimoiy yordamning ajralmas qismidir. Ota-onalarga bolalarning ehtiyojlarini tushunish, ularning mustaqilligini rivojlantirish, ta’lim va sport mashg‘ulotlarida qatnashishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tavsiyalar berilishi kerak. Oila, pedagog, psixolog, ijtimoiy xodim va zarur hollarda tibbiyot mutaxassislari o‘rtasidagi hamkorlik yordamning uzluksizligini ta’minlaydi.

Ta’lim muassasalarini modernizatsiya qilish faqat yangi binolar qurish yoki zamonaviy texnik vositalarni o‘rnatish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon ta’lim muhiti, o‘qitish metodlari, boshqaruv tizimi, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi va bolalarga ko‘rsatiladigan ijtimoiy-psixologik yordamni takomillashtirishni ham qamrab oladi.

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun, avvalo, ta’lim muassasalarining jismoniy va axborot jihatidan qulayligini ta’minlash lozim. Bino va xonalarga kirish yo‘laklari, panduslar, tutqichlar, moslashtirilgan sanitariya xonalari, xavfsiz harakatlanish yo‘nalishlari hamda zarur hollarda liftlar bolalarning mustaqil harakatlanishiga yordam beradi. Eshitish yoki ko‘rish bilan bog‘liq ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun mos axborot vositalari, subtitrlar, audio materiallar, yirik shriftli matnlar va Brayl yozuvidagi materiallardan foydalanish imkoniyatlari yaratilishi kerak.

Ta’lim jarayonida ham moslashuvchan yondashuv talab etiladi. Barcha bolalardan bir xil usulda va bir xil tezlikda o‘zlashtirishni talab qilish o‘rniga, ularning individual imkoniyatlariga mos metodlardan foydalanish zarur. Ko‘rgazmali materiallar, amaliy topshiriqlar, kichik guruhlarda ishlash, raqamli ta’lim vositalari va muqobil muloqot usullari o‘quv jarayonida ishtirokni kengaytiradi.

Pedagoglarning inklyuziv ta’lim bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish ham modernizatsiyaning muhim tarkibiy qismidir. O‘qituvchilar bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlash, o‘quv materiallarini moslashtirish, tengdoshlar o‘rtasida ijobiy munosabatlarni shakllantirish va kamsitish holatlarining oldini olish usullarini bilishlari lozim. Shu bilan birga, ta’lim muassasasida psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilishi kerak.

O‘zbekiston sharoitida inklyuziv ta’limni rivojlantirish borasida ta’lim muassasalarini moslashtirish, inklyuziv texnologiyalarni joriy etish va pedagoglar salohiyatini oshirishga qaratilgan tashabbuslar amalga oshirilmoqda [2]. Biroq bunday jarayonlarning samaradorligi yaratilgan sharoitlardan bolalarning amalda qay darajada foydalana olayotgani, ta’limda ishtiroki va ijtimoiy moslashuv natijalari bilan baholanishi kerak.

Ijtimoiy xodim modernizatsiya jarayonida bolalar va ota-onalarning ehtiyojlarini o‘rganish, muammolarni tegishli mutaxassislarga yetkazish, ijtimoiy xizmatlarga yo‘naltirish hamda amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijalarini kuzatishda muhim rol o‘ynaydi. Shu tariqa modernizatsiya

faqat moddiy-texnik o‘zgarish emas, balki bolaga munosabat va ta’lim muhitini tashkil etish madaniyatining ham yangilanishiga xizmat qiladi.

Sport bolalarning jismoniy rivojlanishi bilan birga, ularning ijtimoiylashuvi, o‘zaro muloqoti, mustaqilligi va hissiy barqarorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Inklyuziv sportning asosiy tamoyili — turli jismoniy va funksional imkoniyatlarga ega bolalarning xavfsiz, teng huquqli va faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratishdir.

Inklyuziv sport mashg‘ulotlari bolalarga jamoada ishlash, qoidalarga rioya qilish, sheriklarini qo‘llab-quvvatlash, muvaffaqiyat va qiyinchiliklarni birgalikda yengish ko‘nikmalarini o‘rgatadi. Bunday faoliyatlar bolalar o‘rtasida o‘zaro hurmatni rivojlantirish, salbiy stereotiplarni kamaytirish va bir-birining individual xususiyatlarini qabul qilishga yordam beradi.

Sport mashg‘ulotlarini tashkil etishda bolalarning yoshi, qiziqishlari, jismoniy imkoniyatlari va xavfsizlik ehtiyojlari hisobga olinishi zarur. Masalan, jamoaviy estafetalar, moslashtirilgan to‘p o‘yinlari, nishonga yo‘naltirilgan mashqlar, muvozanat va koordinatsiyani rivojlantiruvchi topshiriqlar, hamkorlikka asoslangan harakatli o‘yinlardan foydalanish mumkin. Mashg‘ulotlarning maqsadi faqat natija yoki g‘alabaga erishish emas, balki har bir bolaning imkon qadar faol qatnashishi va o‘z yutug‘ini his etishidan iborat bo‘lishi lozim.

Inklyuziv sportni rivojlantirishda sport zallarining qulayligi, moslashtirilgan jihozlar, xavfsiz harakatlanish yo‘laklari va mutaxassislarning tayyorgarligi katta ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari, murabbiylar, psixologlar va ijtimoiy xodimlar o‘zaro hamkorlikda ishlashi kerak. Bolaning sog‘lig‘i yoki funksional imkoniyatlariga bog‘liq xavfsizlik masalalarida tegishli mutaxassis tavsiyalari hisobga olinishi zarur.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi 30-moddasida nogironligi bo‘lgan bolalarning boshqa bolalar bilan teng ravishda o‘yin, dam olish va sport faoliyatlarida ishtirok etish huquqi belgilangan [3]. Bu tamoyil sport xizmatlarini tashkil etishda bolalarni chetlashtirmaslik, zarur moslashtirishlarni amalga oshirish va ularning imkoniyatlariga mos qatnashuv shakllarini yaratish zarurligini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy ish amaliyotida sportdan foydalanish, ayniqsa, tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiynalayotgan, o‘ziga ishonchi past yoki ijtimoiy faolligi cheklangan bolalarni qo‘llab-quvvatlashda foydali bo‘lishi mumkin. Bunda sport mashg‘ulotlari bolaning individual ehtiyojlarini hisobga oluvchi kengroq ijtimoiy yordam dasturining bir qismi sifatida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Bolalarning ijtimoiy farovonligini ta’minlashda faqat bitta tashkilotning faoliyati yetarli emas. Chunki bolaning ehtiyojlari ta’lim, sog‘liqni saqlash, psixologik yordam, ijtimoiy himoya va oilaviy munosabatlar bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli bolalar bilan ishlashda idoralararo hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child. United Nations. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

2. United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

3. UNICEF. (2017). Inclusive Education: Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. UNICEF. https://www.unicef.org/

4. World Health Organization. (2020). WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128